't Vagevenster 11

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Bestuur
Heemkundevereniging
Berchs-Heem:

Jan van der Burgt
voorzitter
Zicht 7
5351 RG Berghem
tel. 0412 - 401183

Herman van de Camp
secretaris
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Lambert van Hintum
penningmeester
Clausstraat 5
5351 CJ Berghem
tel. 0412 - 402515

Riny Gremmen,
Zevenbergseweg 31
5351 PG Berghem
tel. 0412 - 402141

Adrie Dollevoet
Spaanderstraat 7
5351 BA Berghem
tel. 0412 - 401428

Jo Hoeks-van Thiel
Harenseweg 1a
5351 NG Berghem
tel. 0412 - 401868

Ans den Brok
St. Willibrordusstraat 21
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 401214

Redactie
't Vagevenster:
Adrie Dollevoet
Peter Hoefnagels
Jo Hoeks-van Thiel

Eindredactie en vormgeving:
Bert Akkermans

Inleveren kopij 't Vagevenster:
St. Willibrordusstraat 15n,
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 402424

Aanleveren kopij:
indien mogelijk op diskette,
WP-formaat.
Kopij, foto's en ander aangeleverd materiaal worden na plaatsing geretourneerd.

Leden van Heemkundevereniging Berchs-Heem krijgen het verenigingsinformatie- en nieuwsblad, 't Vagevenster, gratis thuisbezorgd.

Losse nummers f. 7,-
exclusief verzendkosten,
aan te vragen bij de secretaris:
Herman van de Camp
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Rekeningnummer Rabobank:
1065 16 817
t.n.v.: Heemkundevereniging
Berchs-Heem

K.v.K. nr. V219728

't Vagevenster nummer 11,
juni 1997

Inhoud

Het Brabantse Boerendak 374
Gerrit Laurenssen
Plaggenhut 374
Boerendak 374
Het gebint 376
Uilegat 379
Historie 380
De rietdekker 381
Dakconstructie en dakvormen 391
Het T-huis of krukhuis 393
Levensduur 393
Brandvrij 394

De Harensche Steeg - 1800-1850
als straatweg - waterweg - tolweg 396
Jo Hoeks-van Thiel en Gerrit Laurenssen
Belangrijke route 397
De Harensche Steeg 'te water' 399
Groenendijk 401
Tol 402
Verharding van de Harensche Steeg 405

Van de Redactie

In dit nummer van 't Vagevenster twee artikelen. Een verhaal van Gerrit Laurenssen over het Brabantse boerendak, dat eeuwenlang bepalend was voor het platteland. Over de historie van het dak, gebintconstructies, daktypen en het dekken met stro of riet. Het werd tevens het levensverhaal van de Berghemse rietdekker Sjef Gijsbers.
Het tweede artikel is van Jo Hoeks-van Thiel en Gerrit Laurenssen. In de inkomende stukken van de gemeente Berghem over de jaren 1800-1850 komt met regelmaat de begaanbaarheid van de 'Harensche Steeg' aan de orde. Wateroverlast door de Beerse Overlaat was hiervan de oorzaak. Een schuitvaart langs de weg moest voor verbinding zorgen naar Haren en verder. De brug in de Harensche Steeg over de wetering en tolheffing leverden in die tijd ook de nodige problemen op.

HET BRABANTSE BOERENDAK

Over het 'leven' van het boerendak en de rietdekker in de Berghemse contreien.

Een verhaal over het boerendak, bedekt met stro of riet dat door de eeuwen heen zo bepalend was voor het Brabantse platteland. Er wordt verteld over gebintconstructies en het gebruik van stro en riet. Maar ook de historie van de rietdekker en zijn werkalaam komt uitvoerig aan de orde. Vanzelfsprekend werd het ook het levensverhaal van de bekend Berghemse rietdekker Sjef Gijsbers.

> *"Het strooien dak, mij wel behaagt*
> *wanneer het sneeuwt of hagelvlaagt;*
> *'t en regent noch 't en wintert daar deure".* GUIDO GEZELLE [1])

Een mooier compliment voor het strooien dak is nauwelijks denkbaar. Guido Gezelle had een vooruitziende blik. Die dacht, laat mij maar eens vastleggen, hoe ik over het strooien dak denk, je kunt maar nooit weten. Hoe zou Guido Gezelle eigenlijk over de voorloper, de plaggenhut, hebben gedacht, want die waren er in zijn tijd toch ook.

Plaggenhut

Uit vroegere tijden weten we dat de eerste onderkomens wel heel armetierig waren. De wanden, voorzover aanwezig, bestonden vaak uit vlechtwerk van wilgetakken die met leem werden dichtgesmeerd. Voor het dak werden plaggen gebruikt. In onze directe omgeving blijft de herinnering aan de plaggenhut wellicht nog lang levendig, omdat de excentrieke Ossenaren Jan en Netje Tompe*, zelfs rond 1930, nog een plaggenhut bewoonden op de plek Docfalaan/Vierwindenlaan in Oss. 'n Fraaie prent van hun onderkomen uit die tijd is gelukkig goed bewaard gebleven en deze is zo uniek, dat we die hier graag, als 'voorloper' voor het echte strooien dak, nog eens afdrukken.[2]) Een tweede foto geeft een duidelijk beeld van een sterk verbeterde 'opvolger', in Heesch vlakbij 'Kiske', waarmee men heel content was.[3])

Boerendak

In dit artikel willen we de aandacht beperken tot het boerendak, dat, bedekt met stro of riet, door de jaren heen in feite bepalend was voor de architectuur van het Brabantse land. Op het eerste gezicht lijkt de

---

* Jan Tompe is als Jan van den Boogaard op 14 juli 1860 in Nistelrode geboren. Netje heette Antonette Roelofs en is geboren op 8 mei 1867 in Dennenburg.

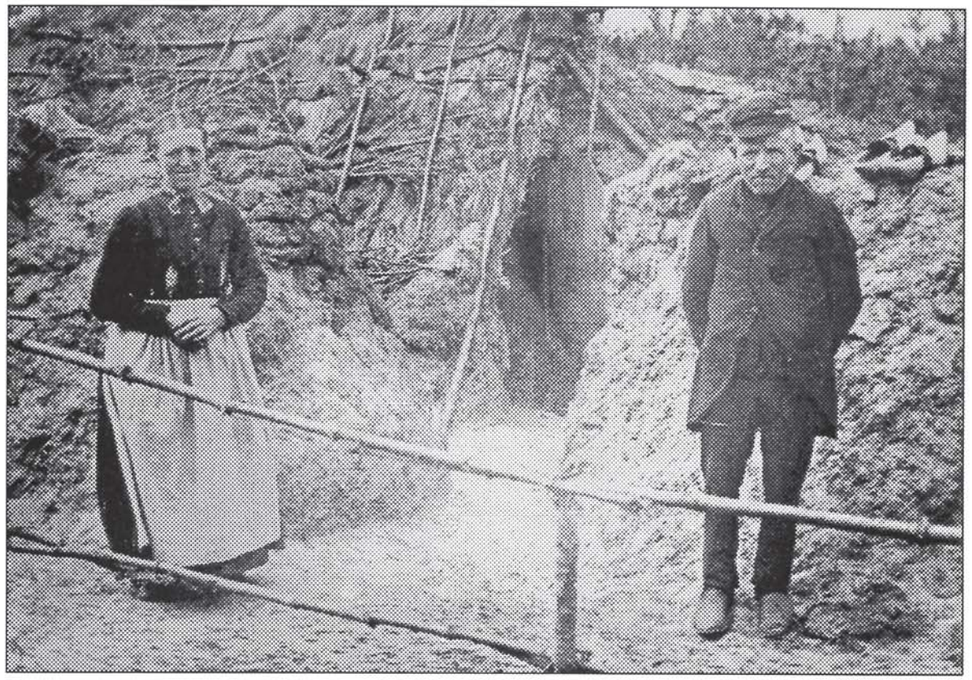

Netje en Jan Tompe voor hun 'historische' plaggenhut in Oss rond 1930. [2])

Enkele jaren later ... Netje en Jan Tompe heel trots voor hun 'nieuwe onderkomen' in Heesch, vlak bij 'Kiske'. [3])

bekapping van een boerderij met zo'n dak van weinig betekenis, maar niets is minder waar. Zowel de horizontale als de verticale balken in een dakconstructie berusten al eeuwen op een bewust gekozen techniek, die nodig is om de schuifkracht van de hoge dakschilden volledig uit te schakelen. Men begon aanvankelijk met kleine optrekjes, maar geleidelijk ging men over tot de bouw van woning, stal en schuur, in elkaars verlengde aangebouwd, onder één doorlopende kap. We zien dat specifiek bij de Brabantse langgevelboerderijen.
Nagenoeg iedere gebintconstructie van een oude boerderij heeft wel haar eigen geschiedenis, omdat die vaak bepaald werd door de omstandigheden van dat moment. Bij de keuze van materialen was men niet altijd even kieskeurig. Maar hoe eenvoudig de constructie ook was, iedere bouw was een voorbeeld van typische volkskunde van eigen bodem, die uiteindelijk een belangrijke plaats in onze cultuur zou gaan innemen.

Het gebint

Bij de oude Brabantse boerderij is de gebintconstructie het belangrijkste deel. Op de gebinten of gebonten rust namelijk het dak van de boerderij. Voor deze houtconstructie werd over het algemeen eikehout gebruikt, dat meestal in de directe omgeving aanwezig was. De eikebomen werden voor de gebinten vierzijdig behakt met de dissel, maar de balken waren meestal erg krom. We zien dan ook vaak dergelijke kromme gebintbalken in de echt oude boerderijen. Wanneer een boerderij gebouwd moest worden, werden de gebinten van tevoren op de grond al passend gemaakt. De verschillende onderdelen werden voorzien van telmerken (kerftekens) om te voorkomen dat deze bij het stellen verwisseld zouden worden.
Het gebint bestond uit gebintstijlen die op gemetselde poeren rustten. Elk paar gebintstijlen werd verbonden door een ankerbalk via een pen- en gatverbinding, die vervolgens door houten pennen werd vergrendeld. Om het schranken van een gebint te voorkomen, werden schoren aangebracht, die op dezelfde wijze werden verankerd. Gebinten werden op een afstand van 4 à 5 meter geplaatst; het aantal gebinten was dus afhankelijk van de grootte (lengte) van de boerderij. Over de gebintstijlen werden in de lengterichting zware balken aangebracht. Die balken werden wormen (wurmen) genoemd. Om ook het schranken van de gehele constructie in lengterichting te voorkomen, werden dikwijls tevens tussen de stijlen en de worm schoren aangebracht, eveneens met het pen- en gatsysteem. Vanaf de muurplaat tot aan de balk in de nok werden over de wormen weer balken (sporen) aangebracht op een afstand van 50 tot 70 cm, waarop vervolgens de riet- of strolatten werden geslagen. Op de foto's hiernaast zijn alle elementen duidelijk herkenbaar.

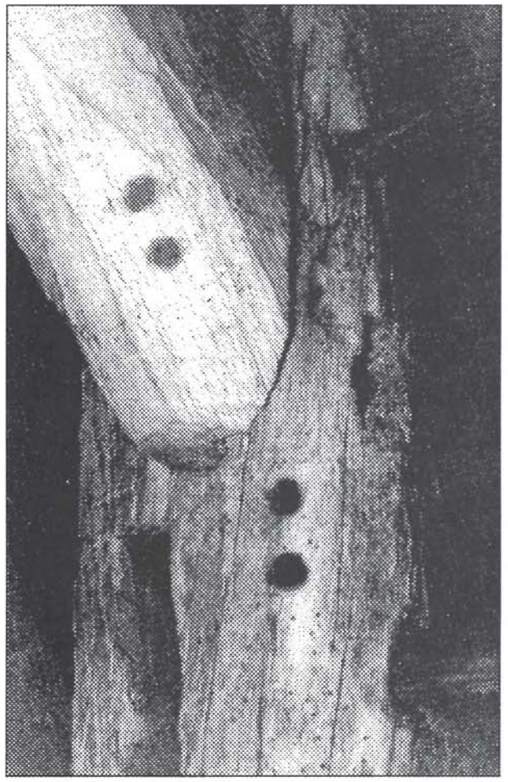

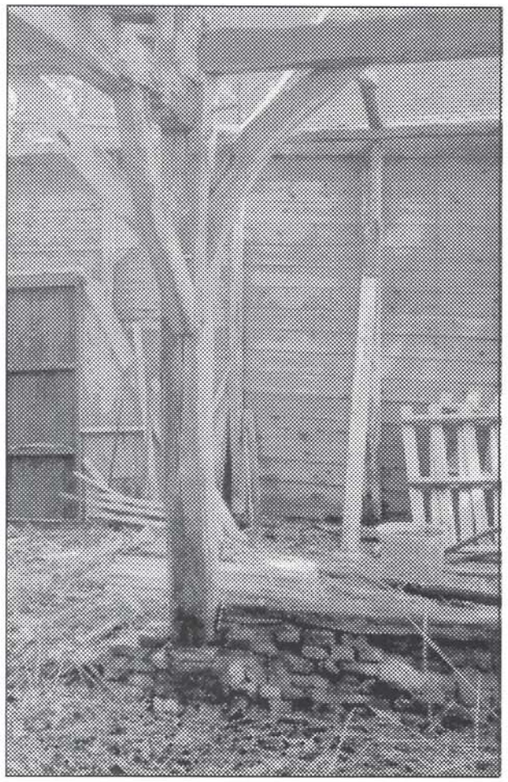

Links: Telmerken op gebint om verwisseling bij de opbouw te voorkomen.[4])
Rechts: Gebint op poer, ±1750. Schuur naast Jacobshoeve, Vessem. Foto: G. Laurenssen.
Onder: Hoe fraai en vakkundig is de elementaire dakconstructie die schuilgaat onder het riet.[4])

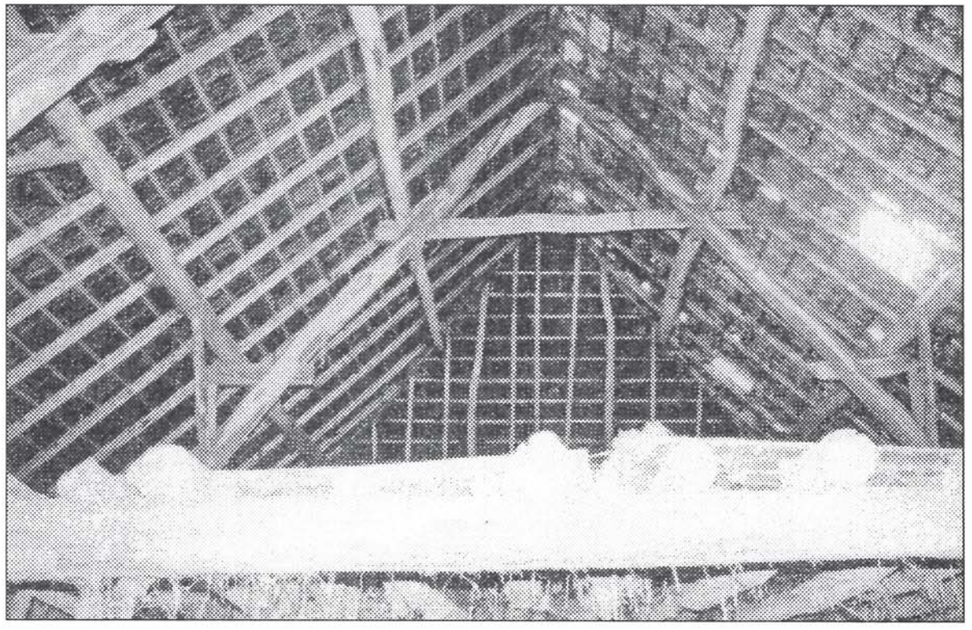

Uilegat (uilebord) - Boerderij in Dieden. Foto: G. Laurenssen.

Karakteristiek plaatje van een boerderij aan de Runselstraat, rond 1985.
Foto: P. Wolfs, Herpen.

Uilegat
Uit het verleden is bekend, dat het uilegat in vele boerderijen in de 'punt' van het dak niet mocht ontbreken. De uil moest vrije toegang hebben en zorgde ervoor dat de graanschuur zoveel mogelijk muizenvrij bleef. De aanwezigheid van een uil in een boerderij was een teken dat het leven daar in orde was. In vroegere tijden waakte men er wel voor dat deze uilegaten niet dichtgemaakt werden. Het zou alleen maar onheil brengen.
In Dieden treft men nog een fraai gerestaureerde boerderij aan die versierd is met een uilebord, waardoor de herinnering aan de functie van de uil op de boerderij levendig blijft.

Helaas zijn er weinig goede voorbeelden van oude boerendaken in onze omgeving overgebleven en ook de geschiedschrijving daarover is summier.

Zeker in de fase dat op de boerderij de bakens verzet moesten worden naar meer renderende vormen van bedrijfsvoering (denk aan de bio-stallen), was er te weinig aandacht voor het behoud van het authentieke karakter van de boerderijen. De bestaande bedrijfsruimte werd vaak te klein of was daarvoor niet geschikt. Nieuwe loodsen met golfplaatbedekking verrezen in een korte tijd. Ook de karakteristieke bijgebouwen kwamen door achterstallig onderhoud in verval en werden vervolgens zonder meer afgebroken. Wanneer het woongedeelte aan restauratie toe was, koos men, helaas, vaak voor alternatieve, weinigzeggende nieuwbouw, die meer comfort bracht. Het Brabantse landschap ging er, in een betrekkelijk kort tijdsbestek, geheel anders uitzien, en dat beeld is helaas onherroepelijk. Ook in Berghem was dat het geval.

Gelukkig zijn er nog verlaten boerderijen door particulieren aangekocht, die heel graag het oude, rieten dak, dat zo karakteristiek voor de boerderij is, willen blijven behouden. Een goed voorbeeld daarvan is de boerderij op de hoek Pastoor van Teteringstraat - St. Willibrordusstraat; zie pagina 380. Maar een echt authentieke boerderij behoort nu al tot de hoge uitzonderingen.
Wellicht een goede reden om de charme van de oude boerderij met strodak eens wat uitvoeriger te belichten, en zeker ook een gelegenheid om het uitzonderlijke vak van rietdekker die aandacht te geven die het echt verdient. Berghem verkeert in de gelukkige omstandigheid, dat men in haar midden nog een 'pur-sang' rietdekkersfamilie heeft, de familie Gijsbers, die ook graag bereid was om haar bijdrage te leveren voor dit artikel.

Historie
De echte strodekkerstechnieken stammen uit de Middeleeuwen. Reeds in 1377 werden in Brabant gespecialiseerde handarbeiders ingedeeld in verenigingen, die zich tot sociale genootschappen met eigen rechten en plichten ontplooiden, de zogenaamde gilden. Wanneer precies het ambacht der 'meester-stroydeckers' in het gilde werd opgenomen, weten we niet. Wel is bekend dat de dakdekkers in Gent al in 1524 over hun eigen wapen beschikten, "een zilveren dekstoel met gouden hanghaak op een rode achtergrond, geflankeerd door twee priemen van zwart".
Zij hadden als schutspatronen de Heiligen Agatha en Bavo, die, wellicht vaak onopgemerkt, gedurende vele eeuwen vreugde en leed hebben gedeeld met de strodekker.

In de Nederlandse steden kregen de strodekkers het moeilijk. Reeds in 1292 schreven de magistraten in Leiden al voor, dat nieuwe huizen een harde dakbedekking moesten hebben om wijkbranden zoveel mogelijk te voorkomen. Dat voorschrift was te billijken, omdat een beginnend klein brandje in dichtbebouwde plaatsen met uit hout opgetrokken en met stro gedekte huizen, zeker wanneer er een straffe wind opstak, in een mum van tijd in een ware vuurzee veranderde, waarbij de brandweerlieden alleen maar machteloos konden toezien. En zo werd

Pastoor van Teteringstraat 2, Rijksmonument. Boerderij van het langgeveltype, gebouwd eind 18e eeuw. Voorhuis met wolfseinde, achterhuis met zadeldak.

langzaamaan het 'week decken', althans binnen de stadsmuren, vervangen door 'harden dacken' (gebakken tegels).
Voor kerken, kloosters en kastelen werd leisteen gebruikt, die vaak kostbaar was, omdat deze geïmporteerd moest worden. Leisteen werd meestal gespijkerd. In een enkel geval gebruikte men voor de bevestiging ook wel koper, zoals dat het geval was bij Villa Johanna in Oss (het huidige Museum Jan Cunen). Deze is nu aan vervanging toe; men heeft gekozen voor een roestvrijstalen ophanging.

Op het platteland echter bleven stro en riet de voorkeur hebben, voornamelijk omdat het goedkoper was, zeker voor de boerderijdaken, die vaak groot van omvang waren. Maar het stro- en rietdak werd vooral geprezen om zijn isolerende eigenschappen. 's Zomers bleef het daaronder vrij koel, terwijl 's winters de warmte onder het dak bleef. Het rietdak was tevens sterk ventilerend, waardoor de damp van het vee en de hooiopslag snel naar buiten verdween.

Het stro speelde in het volksleven toch al een bijzondere rol. De rijpende korenhalmen waren voor de boer een belangrijke bron van inkomsten en er was dan ook volop reden tot feestvreugde wanneer de laatste korenschoof binnen werd gebracht. Het eigen gedorste stro had een extra waarde, mits dit met veel zorg met de hand (dorsvlegel) werd gedaan. Dat vergde veel vaardigheid. Velen van ons kennen dit gebeuren nog goed uit de praktijk. Op een lemen vloer werden twee bedden koren met de aren naar elkaar toe gelegd en vervolgens, door het slaan met de dorsvlegel, van de graankorrels ontdaan.
Voorzichtigheid was geboden omdat het stro, bestemd voor dakbedekking, in feite niet gekwetst mocht worden. Het dorsen deed men vaak met tweeën. Door een zorgvuldig gekozen slagritme was men zo op elkaar ingespeeld, dat men elkaar niet raakte.

De rietdekker
Het rietdekkersvak is door de eeuwen heen overgegaan van vader op zoon, van meester op knecht. Een bijzonder vak; het duurt lang voor men de kneepjes en de geheimen van het vak kent. De werkmethoden zijn sterk streekgebonden en iedere individuele rietdekker heeft wel zijn eigen manier van werken. Ook de gereedschappen zijn vaak persoonsgebonden.
Een specifieke schoolopleiding voor rietdekkers kende men niet. Echt rietdekken leert men alleen in de praktijk, door jarenlang in het vak mee te draaien. Dat is in feite ook nu nog het geval. Pas in 1959 werd er een erkend diploma voor rietdekkers ingevoerd. Men koppelde toen de proeve van praktische vakbekwaamheid aan het diploma handelskennis of middenstandsdiploma.

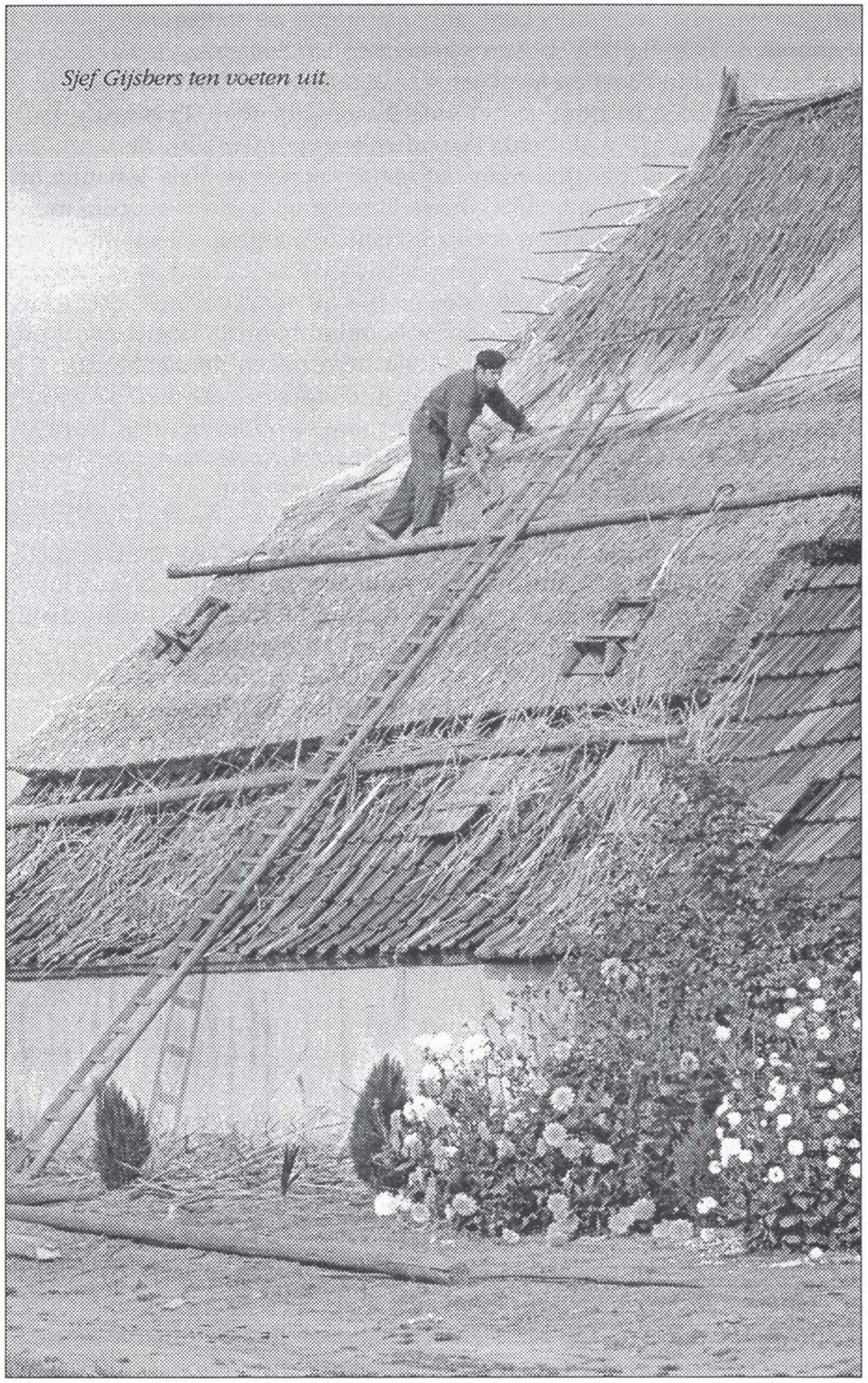
Sjef Gijsbers ten voeten uit.

Sjef Gijsbers kwam op 15-jarige leeftijd in het vak terecht. Hij kwam in de lente van 1941 in dienst bij de ervaren rietdekker Leonard de Groot. Dat was geen toeval. Er was in de oorlogstijd weinig werk en Sjef had Leonard in de praktijk vaak bezig gezien in de directe omgeving. Leonard woonde namelijk toen in het ouderlijk huis van Tumske en Mieke de Groot aan de Korte Heistraat nr. 2 (de langgevelboerderij die nu voorkomt op de lijst van historische panden in Berghem), schuin tegenover Sjef. Het werk, waarvoor Sjef geen loon ontving (alleen de kost), bestond in het begin uitsluitend uit 'uupperen' (opperen). Dat hield in dat alle facetten van het vak, letterlijk en figuurlijk, vanaf de grond moesten worden geleerd, dus ladders plaatsen, steigers bouwen, rietsnijden, het bewegen op het dak, het aanreiken van de rietbossen en niet te vergeten, de dekgaarden en andere materialen.
Het eerste leerproces was voor Sjef van korte duur, omdat er vanwege de oorlog een tekort aan materialen was. Riet kon niet meer worden aangevoerd; het vervoerswezen was geheel onder Duitse controle en werd voor andere doeleinden gereserveerd. Ook binddraad was niet aan te komen. In de herfst van 1942 moest Sjef ander werk zoeken. Het werd Hartog (huidige UVG) in Oss en dat duurde tot april 1945.
Toen kon Sjef voorgoed terug naar het dak, want Leonard de Groot had al snel gezien dat Sjef het in zich had om een ware meester in het rietdekkersvak te worden. En zo is dat ook geschied.

De wederopbouw kwam in 1945 goed op gang. Er was werk in overvloed, alleen met het beschikbare materiaal was het nog behelpen geblazen. De eerste grote karwei voor Sjef Gijsbers was aan de Hescheweg in Oss, waar vele boerderijen, huizen en schuren moesten worden opgebouwd, omdat die door de Duitsers in september 1944, op hun terugtocht, in as waren gelegd.

In diezelfde tijd werden in het centrum van Berghem achter het voetbalveld de eerste 'nood'woningen gebouwd door Piet den Brok, Jan de Mol en Jan Jordens. Ook Lee Bimbergen leverde een belangrijke bijdrage. Omdat er een groot gebrek aan goed bouwmateriaal was, werden voor het dak (schilddak*) dennensparren gebruikt, maar het dak werd wel met riet gedekt. Het karwei werd geklaard door Marinus van Schaijk (d'n 'dekker') uit de Hei en Driekske Schuurmans uit Oss. Deze eenvoudige en voor Berghem toch historische woningen hebben een geruime tijd geborgenheid gegeven aan een aantal Berghemse families. Gelukkig is nog een foto van de noodwoningen aan de Veldstraat bewaard gebleven. Zie foto op volgende pagina.

---

* Voor de verschillende typen dakvormen: zie pagina 388.

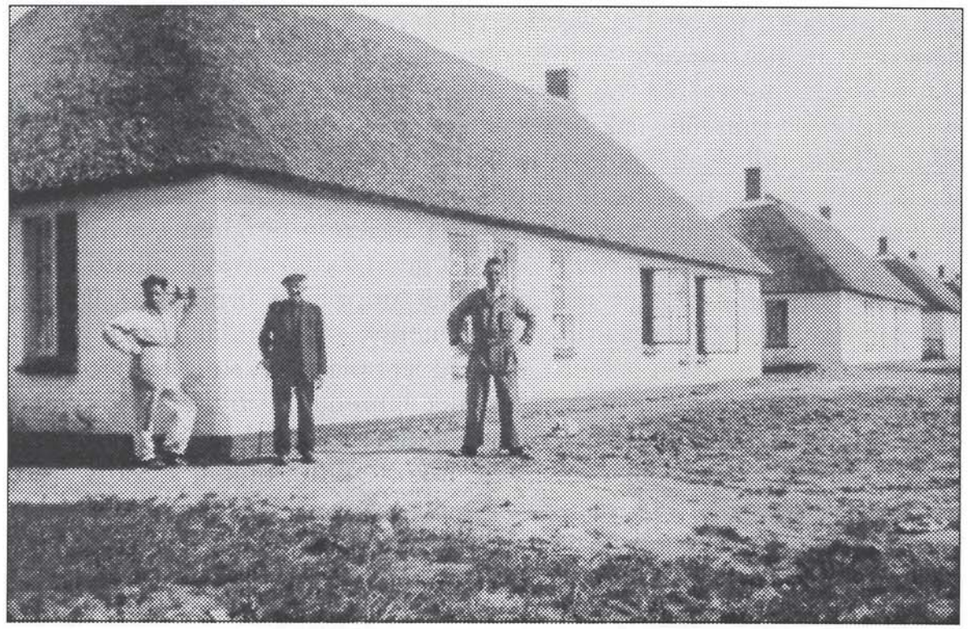

Noodwoningen in aanbouw aan de Veldstraat, 1945. V.l.n.r.: Lee Bimbergen, Jan de Mol en Jan Jordens. Fraai voorbeeld van schilddak.

In deze fase van de wederopbouw was ook de Berghemse aannemer Gijs Ploegmakers al heel actief. Zijn eerste grote project was de bouw van een serie woningen in de Peel, te Overloon, waar nagenoeg alles was verwoest tijdens de zware strijd van de Duitsers met de Geallieerden. De rieten dakbedekking, die daar op grote schaal werd toegepast, werd verzorgd door het duo Leonard de Groot en Sjef Gijsbers.

Welke materialen werden gebruikt voor dakbedekking?

Stro
In vroegere tijden gebruikte men naast riet, zeker in onze streek, vaak gekamd stro. 'Gekamd' betekent dat het ontdaan was van koren (rogge of tarwe) en onregelmatigheden, zoals gras en onkruid. Wanneer stro deskundig werd aangebracht, was er ook een goede levensduur te garanderen. Hiervan zijn nu nog significante voorbeelden. Zo stamt het (schild)dak van het huis van Gerrit van Lier (Zevenbergseweg 44), aan de voorzijde uit 1938/'39. Hiervoor is tarwestro gebruikt, afkomstig van de Maaskant.
Het roggestro voldeed als dekmateriaal, vanwege zijn gladde en sterke stengelbouw, praktisch aan alle eisen, wanneer er tenminste tijdens de groei geen abnormale omstandigheden waren geweest. Platgeslagen koren, tengevolge van harde regen en wind, was uiteraard niet bruikbaar als dekstro.

Riet
Riet is duurzamer, maar veel kostbaarder, vanwege het aanbod van stro van eigen akker. Bovendien was riet in onze directe omgeving vaak niet in voldoende mate voorhanden.
Het oogsten van dakdekkersriet geschiedde bij voorkeur in de winter. De groei staat dan stil en het riet is droog en bladvrij. Op de ijsvloer laat het zich gemakkelijk maaien en verzamelen.
Het rietsnijden volgens de traditionele wijze gebeurt niet veel meer. Zo af en toe zie je ze nog, mannen van in de tachtig, die wel wat trager maar onverstoord en met liefde, een perceel maaien. Ook hier spreken we over een zo goed als verdwenen beroep; de jongere generaties werken met maaimachines.
Riet is alleen bruikbaar voor dakbedekking, wanneer het elk jaar wordt gemaaid. Gebeurt dat niet, dan onstaat er 'ruigt' en vervalt het tot onbruikbaar onkruid, dat overigens wel weer welkom is voor bepaalde planten en dieren. Staatsbosbeheer en Monumentenzorg beschikken over grote watergebieden, waar de rietteelt zorgvuldig wordt gepland om inderdaad multifunctioneel te kunnen zijn.
Binnenlands riet is het meest geliefd; het is langer en sterker. Vooral het Noordwest-Overijsselse riet is gewild bij de familie Gijsbers.

Wilgetenen (bindwilgen en dekgaarden)
Onmisbaar waren de éénjarige wilgetwijgen, vanwege hun taaiheid en grote buigzaamheid. Om de nodige soepelheid als strooptouw te verkrijgen, werden ze vaak in kokend water gelegd. Dit edele bindmateriaal is al weer jaren vervangen door gegalvaniseerd ijzerdraad. De zwaardere twijgen dienden als dekgaarden. Met de soepele wilgetenen werd het stro of riet vastgezet tussen dekgaarde en de stro- of rietlat. Dit bindmateriaal was er in vroegere tijden, ook in onze directe omgeving, in overvloed.
Bij ernstige slijtage van het rietdak komen de dekgaarden bloot te liggen; een teken aan de wand dat herstel dringend noodzakelijk is.

Rietsnijder. [5])

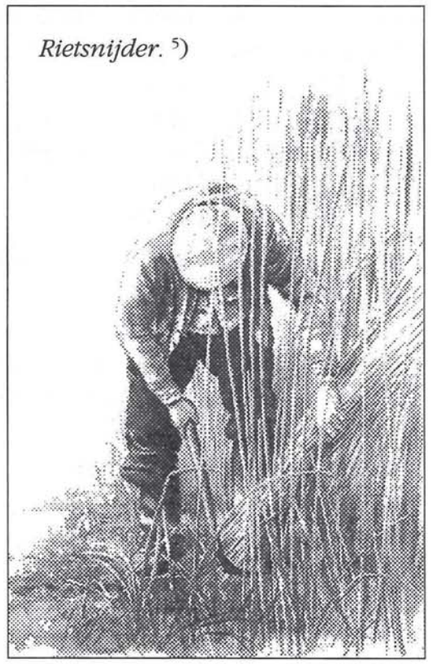

Van daktuiltje naar rietvorst
In vroegere tijden werden voor het afdekken van de nok van het dak plaggen gebruikt, die aangroeiden tot een hechte deklaag. Ook het daktuiltje stamt uit vroege tijden. Dit daktuiltje is niet ontstaan uit decoratief oogpunt; het was eerder een technische oplossing om het eindpunt van een dak goed af te dichten. Aan de vorm herkende men de meesterdekker, maar ook de huisgenoten hadden vaak hun inbreng. Men zag het daktuiltje, al of niet terecht, als een 'heilbrengend zinnebeeld'. Maar de tijd van daktuiltjes ligt wel heel lang achter ons. De van klei gebakken rietvorsten (vorstpannen) zorgden voor een veel betere afdichting van de nok. Deze waren er in verschillende soorten en kwaliteit. Zelfs bij de bekende Tichelaars Koninklijke Makkumer Aardewerk- en Tegelfabriek werden rietvorsten gemaakt. Juist de Friese klei uit de directe omgeving van Makkum schijnt de ideale grondstof daarvoor te zijn.

Meesterteken
Dakdekkers brachten hun meesterteken ook vaak aan op leien, in het daklood of cement. Van leidekkers/loodgieters is bekend dat deze zelfs extra loodjes aanbrachten waarin hun specifiek meesterteken was gegoten. Deze 'trotseerloodjes' werden gebruikt om bij voorbeeld spijkergaten in het lood af te dichten. Hoe simpel deze merktekens ook werden aangebracht doet er in feite niet toe. Vaak blijkt dat deze toch van historisch belang zijn. Daarom verdient het aanbeveling om dergelijke 'merken' te blijven signaleren en registreren.
Het is zeker de moeite waard om, ook in onze eigen omgeving, alert te blijven op tekens op leien. Uit de publikatie van Beisterveld en Kok zijn we namelijk te weten gekomen dat er zich in 1836 een leidekker vestigde in Herpen nl. Johannes Bistervelts. Vanuit Herpen ging het gehele land tot zijn arbeidsveld behoren. Het beroep van de Bistervelts was gevaarlijk. In 1877 viel een der zoons, Jan, met dodelijke afloop van de R.K. Kerk te Overlangel. Ook de stoere vader kwam op die wijze om het leven, op 26 mei 1887, bij werkzaamheden aan de R.K. Kerk aan het Westeinde te 's-Gravenhage. Hij was toen 70 jaar oud! Zijn zoon Gerardus ging zich na zijn huwelijk rond 1890 in Nijmegen vestigen. Later vertrok men naar Utrecht waar de Eerste Nederlandsche Fabriek voor Leisteenbewerking werd opgericht.

De rietdekkersuitrusting
Het op pagina 388 afgebeelde gereedschap, ook wel het 'werkalaam' genoemd, is sinds de Middeleeuwen nagenoeg onveranderd gebleven. Heemkundevereniging Berchs-Heem ervaart het als een groot voorrecht, dat Sjef Gijsbers zijn werkalaam in bruikleen heeft gegeven, voor permanente tentoonstelling in het 'Oude Gemeentehuis' van Berghem.

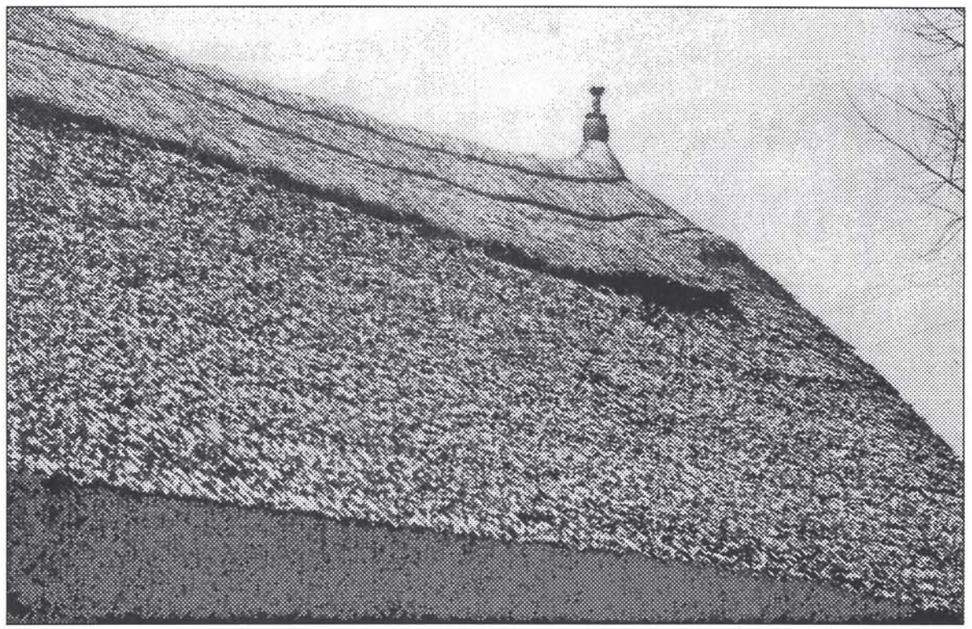

Typisch voorbeeld van een daktuiltje op gerestaureerd dak. [1])

Meestertekens 'trotseerloodjes', ook wel dakloodjes genoemd, waren het visitekaartje van de leidekker/loodgieter dat op het dak werd achtergelaten. Deze loodjes werden vaak gegoten in een vorm (mal), die in spiegelbeeld moest worden uitgesneden. Versteeg had zo te zien wat moeilijkheden met zijn 's', of is het zijn opzet geweest? In ieder geval zijn alle tekens hier helemaal authentiek.
Privécollectie D.H.W. Everse, Oss. Foto's: Dieter Jausovec, Oss.

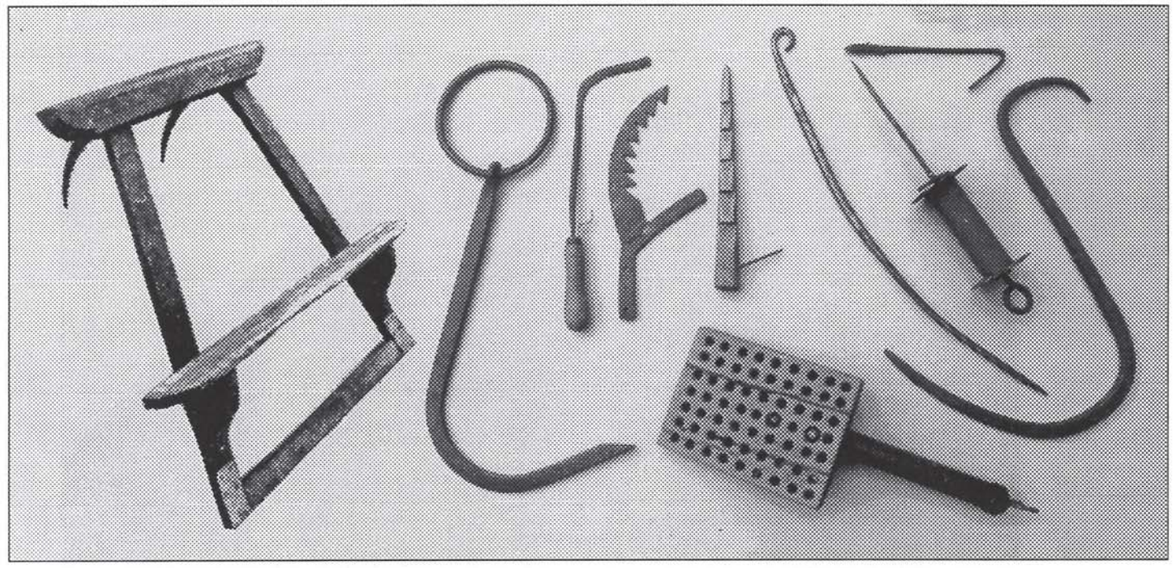

Het authentieke werkalaam van de Berghemse rietdekker Sjef Gijsbers. Dekstoel, boomhaak, hechthaken, knechtje, metalen priem, draadrol, knechtje, ladderhaak en dekspaan met zetje.

Vier verschillende daktypen: zadeldak, schilddak, wolfsdak, mansarde dak of 'gebroken' kap. [7])

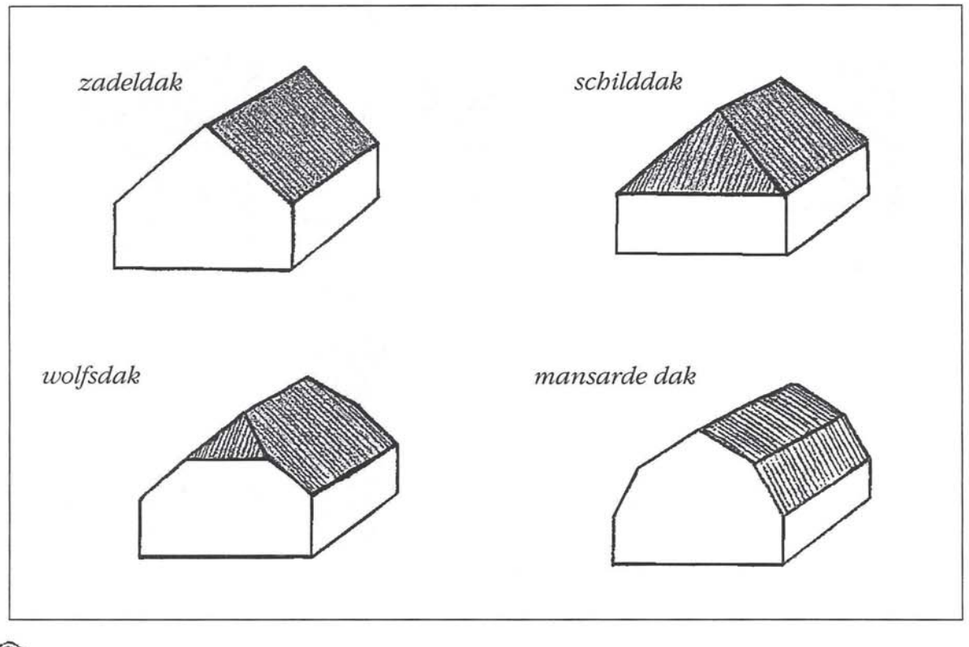

Een rustmoment, maar vele bussels riet wachten nog...

Dekstoel, boomhaken en boom
Er waren minimaal twee dekstoelen nodig om zich over het gehele dak te kunnen verplaatsen. De dekstoel was van hout, met één of twee ijzeren haken die aan de deklatten werden bevestigd. Onmisbaar waren ook de boomhaken. Hierin werd een balk gelegd, waarop de rietdekker kon staan of de bossen riet konden worden gezet. Niet ongevaarlijk, maar gelukkig is de rietdekker ook een kleine acrobaat met veel zelfvertrouwen, waardoor valpartijen een uitzondering bleven.

Metalen priem (kromme naald)
Met de priem werden de wilgetenen door de rietlaag heen tot achter de deklat gestoken en weer terug op het dakvlak 'gehengeld'. De buigzame uiteinden van de wilgetenen werden vervolgens bovenop de dekgaarde geknoopt, waardoor het stro of riet stevig vast kwam te zitten tussen deklat en dekgaarde. De volgende laag riet kwam daar weer keurig overheen. Men werkte van beneden naar boven.

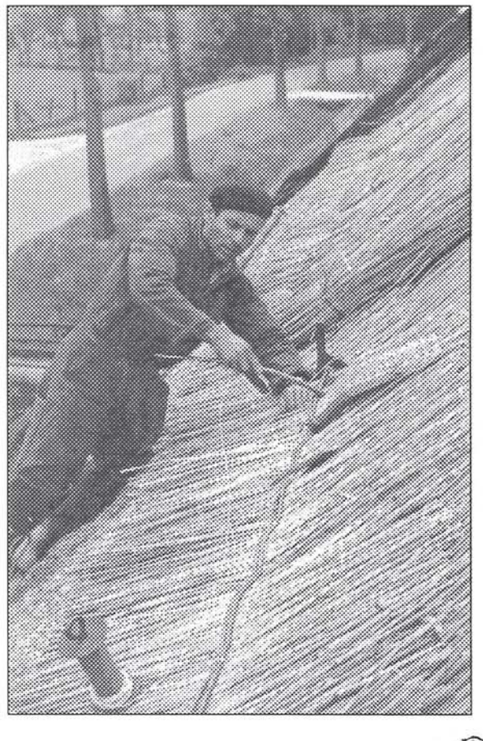

...met het 'twijgijzer' wordt de draad tot achter de deklat gebracht en weer naar boven gehaald...

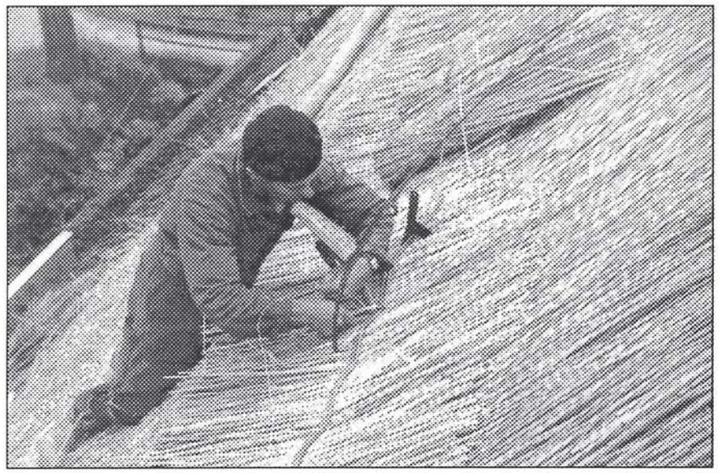

...de dekgaarde wordt vastgemaakt. Let op het specifiek gebruik van het 'zetje' aan de dekplank...

Hechthaak
De hechthaak was nodig om de dekgaarde, die dwars op iedere rietlaag kwam te liggen, klemvast te zetten, omdat de dekker zijn handen vrij moest hebben voor het strikken van de wisuiteinden. Vaak werden hiervoor nog andere, heel eenvoudige hulpmiddelen gebruikt, die men logischerwijs ook 'knechtjes' noemde.

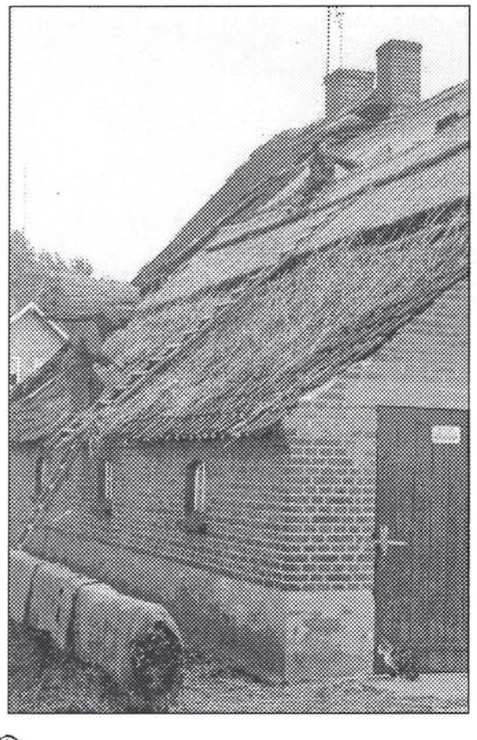

...eigenaar Frans Gremmen, aan de Hoessenboslaan, volop in actie als opperman.

Dekspaan
De dekspaan, ook wel drijfplank genoemd, bestond meestal uit een rechthoekig plankje met handvat. Het drijfvlak heeft ingekerfde groeven of gaatjes om grip te hebben en om het dekriet gelijkmatig met de dakhelling ineen te kunnen drijven.

Mes en tang
Ook eenvoudige hulpmiddelen als een vlijmscherp mes en een kniptang waren voor de rietdekker onontbeerlijk voor het snijden van riet, twijgen/gaarden resp. het knippen van binddraad.

Knielappen
Een dekker gebruikte lederen knielappen die aangegespt konden worden, om zijn knieën te beschermen tegen de stekelige stoppelgaten van het riet.

Dakconstructie en dakvormen
Het oorspronkelijke dak was wel erg primitief, maar de mens is vindingrijk. Zeker toen de timmerlieden hun techniek hadden verbeterd, was ook een hogere perfectie van een strodak mogelijk. Er werden steeds betere en fraaiere kapconstructies bedacht. De dakbedekkers vonden het een uitdaging om met deze vooruitgang gelijke tred te houden. Zo kreeg de helling van een dak meer aandacht en ook de dikte speelde, in verband met de winddruk, voortaan mee.

In de 'Historische karakteristiek van Berghem' zijn een aantal boerderijen en woonhuizen opgenomen, waarbij ook de verschillende dakvormen de nodige aandacht krijgen.
Zo komen aan de orde: het zadeldak, het schilddak, het wolfsdak (wolfseinde) en het mansarde dak. De afgebeelde foto's zult u ongetwijfeld herkennen. De korte toelichting is bedoeld om het type dak op de juiste wijze te kunnen rubriceren.

Zadeldak
Het zadeldak wordt slechts gevormd door twee tegenover elkaar geplaatste hellende schildwanden, rustend op de langgestrekte sluitwanden. Een fraai voorbeeld is de boerderij uit 1745 aan de Poelstraat 2 in Dieden.

Schilddak
Een schilddak bestaat uit vier schuine vlakken: twee driehoekige eindschilden en twee langgerekte trapezium zijschilden. Hier is de druiplijn doorlopend en evenwijdig met de noklijn.

Wolfsdak (wolfseinde)
Eveneens een dak van vier schuine vlakken, waarbij de schildvlakken in de lengterichting een trapeziumvorm hebben. De kleine en driehoekige vlakken noemt men wolfseinden (kopeinden). De druiplijn van de kleine schilden is geheel onafhankelijk van de lager uitkomende welfschilden.

Mansarde dak
Het mansarde dak, ook wel 'gebroken kap' genoemd, komt in onze regio overwegend voor met een harde dakconstructie.

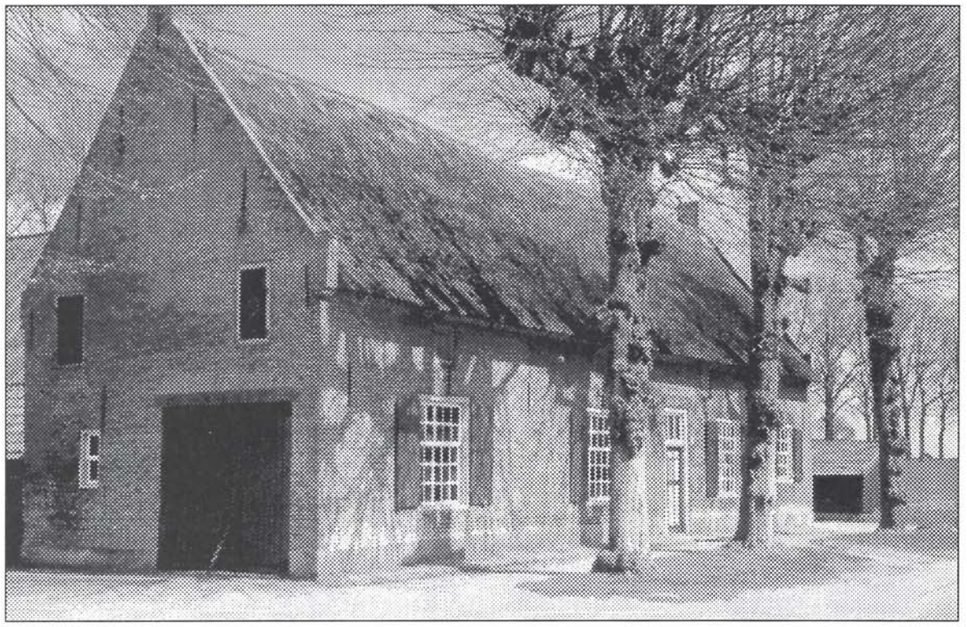

Boerderij uit 1745, Poelstraat 2, Dieden. Fraai voorbeeld van 'zadeldak'.
Foto: G. Laurenssen.

Boerderij van Janus van Deutekom aan de Oosterdstraat in Berghem. Type T-huis. Kap van voor- en achterhuis met wolfseinden. Begin jaren '50 afgebroken. Links op de foto is een 'gebroken' kap (mansarde dak) zichtbaar. [8])

Het T-huis of krukhuis
Deze boerderij kwam in het Brabantse land veel voor. Ook hier is de dakvorm praktisch doordacht, maar naarmate de plattegrond meer in de breedte bouworde is bepaald, wordt de timmer- en dektechniek moeilijker. Zeker bij deze dakvorm heeft het eigen inzicht van de individuele vakman ervoor gezorgd, dat er door de geschiedenis heen een enorme variëteit in constructies is ontstaan.

Levensduur
Hoe lang gaat een rietdak mee? De levensduur is afhankelijk van een groot aantal factoren. De kwaliteit van het riet en hoe vakkundig het dekken is geschied zijn sterk bepalend. Maar ook het hellend vlak en dikte van de deklaag zijn belangrijk. Standaard is een helling van 45 graden, de dikte moet rond de 25 cm zijn. Ook de ligging heeft zijn invloed: de zonzijde beïnvloedt de duur positief, een noordoostzijde is veel kwetsbaarder. Een goed onderhouden rietdak gaat een generatie lang mee en draagt ook zeker bij aan het behoud van ons karakteristieke Brabantse platteland. Het 'onderkomen' van de familie Gijsbers is daar een goed voorbeeld van.

'n Professioneel 'rietdak' past in het Berghemse landschap. Woonboerderij Sjef Gijsbers aan de Korte Heistraat.
Foto: P. Wolfs, Herpen.

Het karwei zit er bijna op... Opname van boerderij in de Spaanderstraat, mei 1997.
Foto: G. Laurenssen.

Brandvrij
Ook had men in de oude tijd al een oplossing bedacht om het rieten dak enigszins te prepareren tegen brand. Men gebruikte daarvoor kalk, leem, paardemest en urine (later ammoniak), al liet de rietdekker de toepassing, als 't effen kon, aan anderen over. Helemaal gelukkig was men met die oplossing niet; een 'geïmpregneerd' dak zou minder luchtig zijn (minder ademen), hetgeen de levensduur niet bevorderde. Ook nu nog schijnt men dat probleem niet geheel onder de knie te hebben. Er zijn gevallen bekend (o.a. Restaurant 'de Ravenshoeve' in Ravenstein), waar het 'barbecue-vuur' (binnen) in de beginfase niet goed zou hebben gefunctioneerd, omdat het geïmpregneerde rieten dak niet voldoende ventileerde.[9])

Tot slot
Het rietdekkersvak is een prachtig vak, waarvan de techniek, door de geschiedenis heen, nauwelijks is veranderd. Ook het gereedschap ademt nog steeds naar vroegere tijden. Het was, is en blijft een vak met veel uitdagingen, waarvoor ondernemersgeest en durf nodig zijn. Lange dagen, van 's morgens vier tot 's avonds acht, waren geen uitzondering. Daarvoor moet men uit het goede hout gesneden zijn. En dat was onze Sjef Gijsbers. Hij heeft dat bewezen gedurende 50 actieve jaren.

Sjef geniet nu van zijn welverdiende rust. Het rietdekkersgebeuren volgt hij echter nog steeds op de voet, want zijn zoon Alex heeft het bedrijf overgenomen. Hij heeft diezelfde passie voor het vak. Energiek pakt Alex zijn werk aan. Als rietdekker weet hij, dat ook voor hem de volgende spreuk van toepassing is:

Dekker: "Gij staat bloot aan wind en regen
wijl gij 't huis van anderen dekt
doch wat schaden wind en regen
als het u tot voordeel strekt". [10])

Al met al, Berghem heeft dus toch weer het voorrecht om van heel dichtbij te kunnen blijven genieten van een goed gedekt rieten dak in al zijn pracht.

Gerrit Laurenssen

Bronnen en literatuur:

1) Trefois, C.V. 'Het boerendak.' Sint-Niklaas, Danthe, 1980, 2 dln in 1 bd., 312 p. Studie over de Geschiedenis van dakbedekking van de Vlaamse hoeven.
2) Paul Budde en Gerard Ulijn. 'Kent u ze nog... de Ossenaren'. Europese Bibliotheek, Zaltbommel 1975.
3) Fotocollectie Gemeentelijk Museum Jan Cunen, Oss.
4) Kortlang, R. en H. Verwiel. 'Boerderijen in Noord Brabant', oktober 1989.
5) Weys, Frederik J. 'Een ambacht met riet.' Tweede druk, Lisse 1993, Zuid Boek-produkties, 192 p.
6) Beisterveld, Joh. en A. A. Kok. 'Het monumentale dak.' Allert de Lange, Amsterdam 1948.
7) Grote Winkler Prins deel 6, pagina 143, Elsevier. (Tekeningen dakvormen).
8) Stichting Boerderijonderzoek, Openluchtmuseum Arnhem.
9) Drijvers, A. Lezing: 'Het mooi en lelijk van de Brabantse boerderij'. Nederlandse Vereniging voor Huisvrouwen, Oss, 6 februari 1997.
10) 'Het rieten dak.' Uitgegeven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Vakfederatie van riet- en strodekkers, Zegveld, Centraal Bureau voor Vakfederatie Rietdekkers 1980. 40 blz., afbn.

DE HARENSCHE STEEG - 1800-1850
als straatweg - waterweg - tolweg

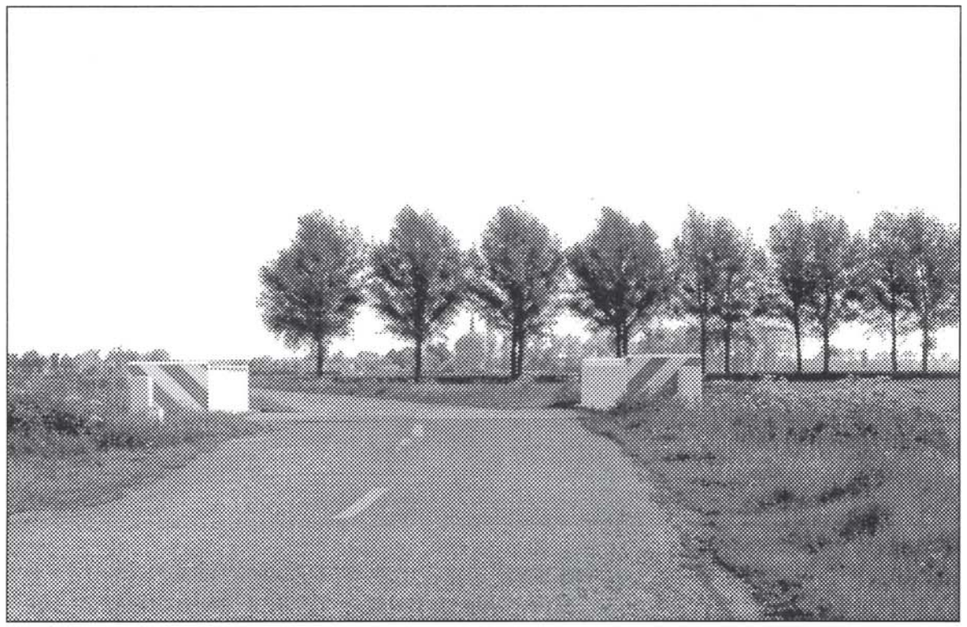

Harenseweg 1997, brug over Hertogswetering met uitzicht op Haren.

De Harensche Steeg vormt al eeuwen een directe verbinding tussen Berghem en Haren en is wellicht een van de weinige wegen, die door de tijden heen ogenschijnlijk onveranderd is gebleven. Dat is natuurlijk deels schijn; de kanalisatie van de Maas, die rond 1940 werd afgerond, en ook de uitgebreide ruilverkaveling in dit gebied in de jaren zestig zullen ongetwijfeld grote veranderingen in het landschap hebben aangebracht. In ieder geval is dit deel van Berghem tot dusver vrijwel onbebouwd gebleven. Een tocht door de Steeg blijft de moeite waard. Of men die nu maakt met de fiets of per auto, niemand of niets zal je storen. Het wegdek is nu niet meer onderhevig aan slijtage door wateroverlast of intensief verkeer, de akkers en weilanden liggen er prima bij en vooral: die weidse blik. Of je nu vanaf Haren richting Berghem kijkt of andersom, het uitzicht is en blijft onbeperkt.
We danken die rust voornamelijk aan de nieuwe verkeersweg, de Megensebaan, die in 1959 werd geopend.

De tijden zijn echter heel anders geweest. Een 'wandeling' door de archieven van Berghem gedurende de periode 1800-1850 maakt duidelijk, dat de Harensche Steeg vanwege het water bijna steeds in een zodanige toestand verkeerde, dat deze nagenoeg ontoegankelijk was.

Belangrijke route
Was die Harensche Steeg dan zo belangrijk? Jawel, zeker in die periode, want anders zouden er niet zoveel inkomende stukken over deze weg te vinden zijn geweest in de gemeentelijke archieven van Berghem.

Dat die weg van vitaal belang was vond ook het *'Landdrostambt van Braband'*. Op *'Donderdag den 12 en Mei 1808'* schrijft dit instituut:

"De landdrost in achting nemende dat de weg van Berchem naar Haren, welke voor het Maaskwartier van de Meijerij van 's-Hertogenbosch en de Landen van Ravenstein en Megen tot eene onmisbare communicatie dienen, is in eenen allerslechtsten staat, en wel zoo, dat, bij den minsten regen, die weg onbruikbaar wordt, waardoor de genoemde Districten verstoken worden van de voordeelen, welke van goede wegen, zoo voor de landbouw als koophandel, altoos kunnen worden verwacht."

Uit een ingekomen stuk van 21 augustus 1816 wordt nog eens duidelijk gemaakt om welk belangrijk probleem het ging.

"De weg van Berchem na Haaren, genaamd de Harsteeg, die zeer laag is, en tans nog diep onder water staat, is van groot belang, zoo wel voor de gemeentens van Oss, Herpen, Schayk alsvoor onze gemeente (Berchem) door dien het meeste gedeelte van het hooij van de uyterwaarden van Meegen, Maasacker en Dieden, bij ordinaire tijd door deeze weg wort heengevoerd, daar wij tans alle verpligt zijn, ons hooy van voorschreven uyterwaarden over Ravenstein na huys te voeren."

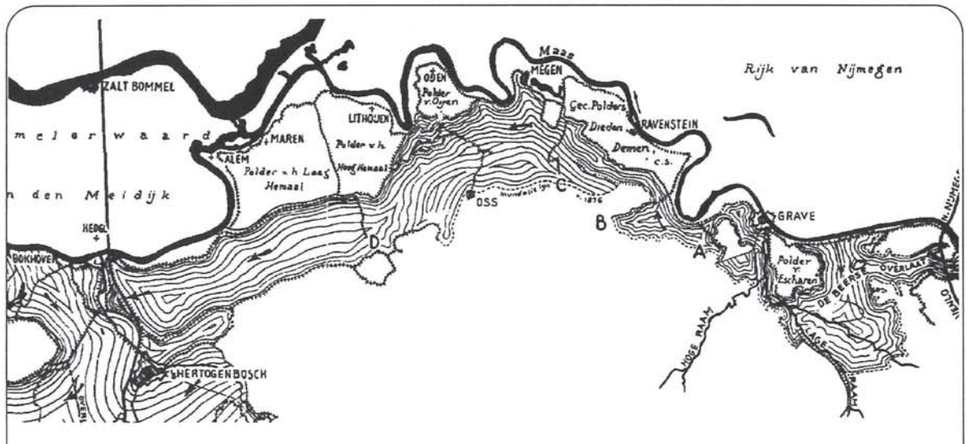

Stroomgebied Beerse Overlaat. A, B, C en D zijn dwarsdijken.
A = de Peeldam; B = de Erfdijk; C = de Groenendijk; D = de Kepkensdonkdijk.
Uit: Van Zuijlen, 1983.

Op het kaartje op pagina 397 is nog eens duidelijk de ligging van de drooggelegen polders (belangrijk hooiproductiegebied) ten opzichte van het ondergelopen gebied, tengevolge van de Beersche Overlaat, aangegeven. Zie het 'gearceerde' gedeelte.

Zowel het gemeentebestuur van *'Berchem'* als het *'Landschap Megen'*, waaronder Haren viel, werd door de landdrost beleefd doch dringend verzocht om ervoor zorg te dragen, dat de weg werd *'aangehoogd en bezand'* tot de hoogte van het wederzijds gelegen maaiveld.
Die gevraagde wegverbetering kon echter pas worden doorgevoerd zodra *'dezelve zal zijn droog geloopen'* en dat zou pas zijn na de val van de rivier de Maas. Door de steeds terugkerende wateroverlast van de Beersche Overlaat was het herstel van de Harensche Steeg nagenoeg niet te doen. In feite was het 'dweilen met de kraan open'.

Hekken als hindernis
De Harensche Steeg was, zolang de Beersche Overlaat zijn 'werk' deed, over land (de normale weg dus) buiten werking en zelfs afgesloten met een *'hekken'*. Voor het afsluiten had men in 1816 toestemming gekregen van de *'Gouverneur der Provincie Noord-Braband'*.
Dat afsluiten was bitter hard nodig, om te voorkomen dat toch getracht zou worden om met de hoge kar het nodige te vervoeren, waardoor de doorweekte weg mogelijk onherstelbaar zou worden beschadigd.

In het officiële verzoek van de gemeente *'Berchem'* verwoordde men dat als volgt:

"Wij hebben het onze plicht geacht Uw Hoogedele groot achtbaare ter'zelve te informeren dat aan het eynde van deeze weg aan deeze gemeente een hekken hangt, het welk men voorheen ten tyde van de zoomer bij veel reegen waardoor deze weg schielijk onbruykbaar is, plagt te sluijten tot zoo lang dezelve wederom was opgedroog.
Wij oordelen dat het den besten middel is om deeze weg 't eerste bevaarbaar te krijgen het voorgenoemd hekken te sluyten tot zoo lang de weg van het water zal zijn bevrijd en op gedroogd, want indien men eerder deze weg zouden gebruyken, zou dezelve door de sterke pasagie zoo onbruykbaar worden dat men geene hoop meer zouden hebben om geduurende dit jaar dezelve te passeren".

Wellicht begrijpelijk dat zelfs een Gouverneur, na het lezen van een dergelijk verhaal, onmiddellijk zijn akkoord gaf.

De Harensche Steeg 'te water'
Uit verschillende stukken, o.a. dat van de landdrost van 12 mei 1808, is bekend dat er vanuit Berghem naar Haren over het water een alternatieve route werd onderhouden door *'veerschuyten'*, voor het vervoer van mens, dier en goed.
We mogen aannemen dat het vervoer over het water al veel langer bestond. Op de kaart van landmeter Hendrik Verhees uit 1794 komt dit 'water' ook al voor. Het liep evenwijdig aan de *'Harsteeg'* en begon op de hoogte van de Valendonkstraat.
We mogen het vervoer over 'water' ook afleiden uit de publikatie van Schutjes met betrekking tot de Berghemnaar Lambertus Hoex, die in het jaar 1726 vanuit Leuven een zegetocht maakte door de Meierij naar zijn geboorteplaats *'Berchem'*, vanwege het feit dat hij aan de Universiteit van Leuven als primus, de allerbeste student in de filosofie, was afgestudeerd. Hoex is doorgetrokken naar Haren, naar het klooster Bethlehem, waar hij een nicht in datzelfde klooster had. Een van de medezusters beschreef hoe de *'boot'* hem naar Haren bracht.

"Met groen gepalliert. De straten van het dorp (Haren) waren versierd. De gemijnte was in de wapenen, het vendel zwierde. Na door de overste met heel zijn gevolg geregaleerd te zijn, ging hij (Lambertus Hoex), onder escorte van studenten, 'ende trompete wirt geblasen', te 'paard' naar Megen. In Megen had Lambertus Hoex zes jaar 'op studie gelegen' en moest hij door heel het stadje worden gefêteerd."

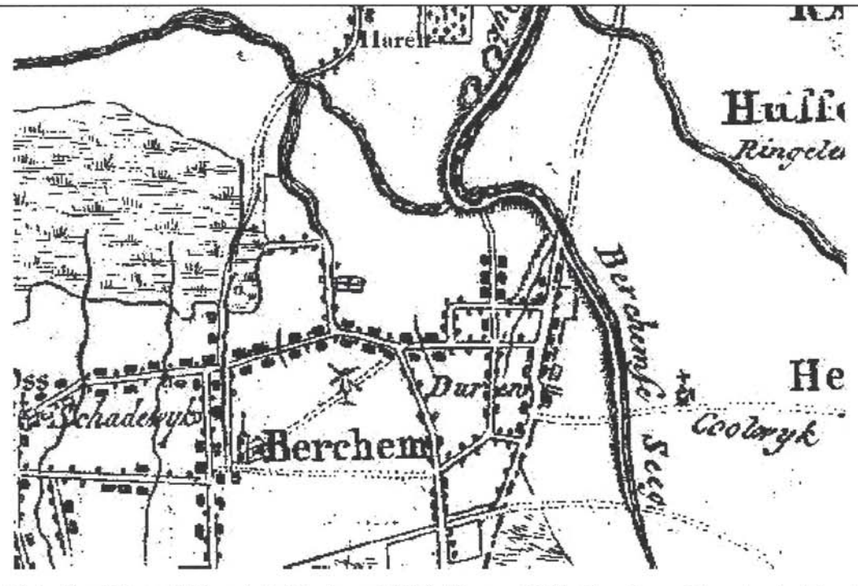

Detail uit kaart Hendrik Verhees 1794. Bron: Bibliotheek en Prentenkabinet Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, 's-Hertogenbosch.

Sloot of geen sloot?
De route van Berghem naar Haren bleef problemen geven. Ditmaal niet vanwege wateroverlast door zware regenval of door de Beersche Overlaat, nu was een ingezetene van Berghem de aanleiding. Francis Voet in *'Berchem'* vond die sloot maar onzin en gooide roet in het eten van de vele passanten. Hij had een perceel land aan de *'Harsteeg';* in dezelfde kamp stond een huisje (nu Harenseweg 1a). De *'schuytevaert'* liep tussen de weg en het huisje en dat vond hij maar lastig. Op eigen gezag onderbrak hij de sloot en gooide die finaal dicht ter hoogte van het huis. Aardig bedacht. Hij beschikte nu zelf over een 'eigen' verbinding met de weg en tegelijkertijd had hij een vaste verbinding met het erf. En moest hij onverwijld toch een beroep doen op vervoer te 'water', dan hoefde dat voor hem in ieder geval ook geen probleem te vormen.

De gemeente *'Berchem'* pikte dat uiteraard niet en beklaagde zich hierover. Maar de heer Voet wilde niet luisteren. Het is dan 3 juli 1823. De gemeente richtte zich toen tot Gedeputeerde Staten en beriep zich op de noodzakelijke geregelde schuitenvaart, die sedert onheuglijke tijden had bestaan. Natuurlijk werd er gevolg gegeven aan dit verzoek. De Schout van het District Maasland kwam hoogstpersoonlijk een kijkje nemen en besloot dat Francis Voet de sloot weer in de oude staat moest terugbrengen. Er volgde wederom een protest/weigering van Francis Voet en op 6 oktober 1823 gebiedt de Gedeputeerde Staten dat de sloot onmiddellijk moet worden hersteld. De herstelwerkzaamheden werden in opdracht van de gemeente *'Berchem'* door Willem Meegens verricht en uiteraard kreeg Voet de rekening gepresenteerd.
En *'Berchem'* had dus weer een *'schuytevaart met vrije doorgang'*.

Brug
Ook was er vanaf 1803 een continue conversatie over de brug over de Wetering. We beschikken over een bestek voor een nieuwe brug. Dit bestek is gedateerd op 30 augustus 1803 en is zeer gedetailleerd omschreven. Het aantal te plaatsen bouten en 'ijzeren spijkers' en zelfs de plaats waar deze moesten worden aangebracht, zijn daarin opgenomen.

"De voorsbesteeding ten beurden gebragt is ingezet bij Arnoldus Hendrik Tijssen te Haaren op 477 gulden en gemijnt bij Carel Dusomos te Lith - 420 gulden." Borgen zijn hier: Geert Kuypers voor *'Berchem'* en Jan van der Donk voor *'Haaren'*.
Een lange lijst van 'tekenbevoegden' van wellicht beide gemeenten is daarbij ook opgenomen. Opvallend is, dat de notabele Cornelis van den Heuvel niet kan schrijven. Hij 'ondertekent' met een merk (kruis).

We weten echter niet of dit plan voor een nieuwe brug ook meteen werd uitgevoerd. Het is namelijk opvallend dat men enkele jaren later, in 1808 al, andermaal spreekt over het *'leggen van ene brug'*.
Door de jaren heen werden vele reparatiewerkzaamheden aan de brug verricht, waaruit we mogen afleiden dat deze het jaarlijks, door de hoge waterstand, zeker bij storm, wanneer het doorgaans rustige water enorm kon worden opgezweept, zwaar te verduren kreeg.

Groenendijk
De wateroverlast die men jaarlijks in de Harensche Steeg ondervond, is nagenoeg geheel terug te voeren op het lozen van het overtollige Maaswater via de Beersche Overlaat. Weliswaar waren er dwarsdijken aangebracht, zoals bij Haren de voor ons zo bekende Groenendijk, doch dat bood niet voldoende soelaas om het water te keren. Voor de ene partij, het Graafschap Megen, was de dijk een zegen, maar aan de andere kant van diezelfde dijk had het Land van Ravenstein geheel andere belangen, zeker wanneer de wateroverlast niet meer te temmen was. Deze dijk heeft menigmaal geleid tot grote strijd tussen het Land van Ravenstein en het Graafschap Megen, omdat deze bij herhaling zonder toestemming werd doorgestoken. Om dat te voorkomen werden vaak militairen van de schutterij ingezet als wacht, om het kwaad te keren.

Wateroverlast van de Beersche Overlaat bij Herpen, rond 1920. Duidelijk zichtbaar is het silhouet van de kerk en de twee molens. Foto-reproductie: P. Wolfs, Herpen.

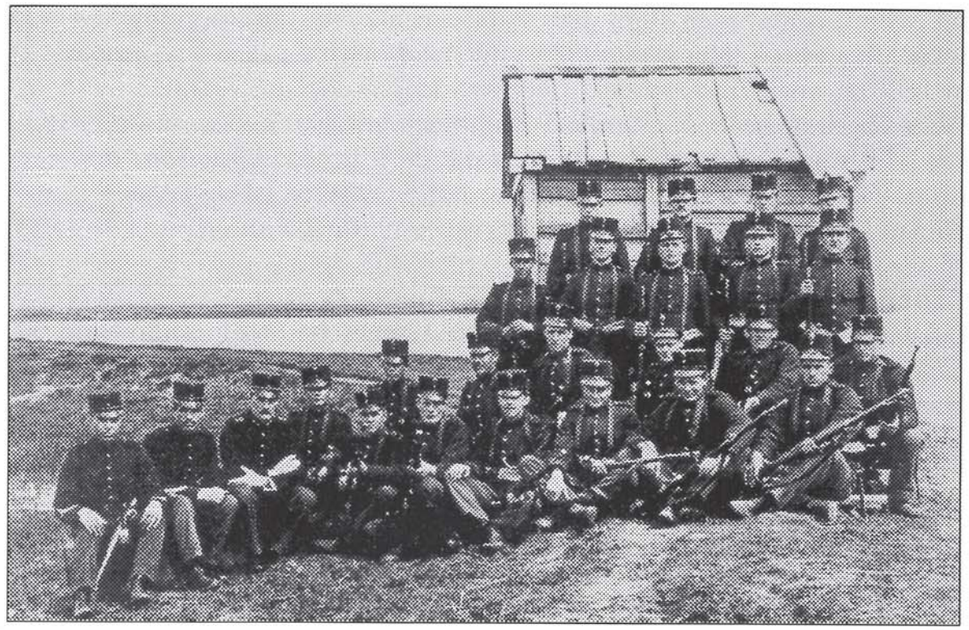

Bewaking Groenendijk, rond 1910. Foto-reproductie: P. Wolfs, Herpen.

Een echte oplossing van dat probleem was er, gezien de tegenstrijdige belangen, in die tijd niet. Daarvoor moest men wachten op de uitvoering van de kanalisatie van de Maas.

Tol

Op 15 mei 1824 oppert de Staats Schout van Boxmeer de idee om passagegeld te innen voor de *'Harsteeg'*. Niet onbegrijpelijk, want de kosten voor herstelwerkzaamheden moesten natuurlijk worden betaald en wel door diegenen die het meest gebruik maakten van deze weg. Zo betaalden de grondeigenaren die percelen in de polder hadden uiteraard al een belangrijk deel.
Op 11 januari 1835 ontvingen de gemeente *'Berchem'* en het Polderbestuur van het Land van Megen, de twee indieners van het verzoek, officieel toestemming voor het heffen van weg- of passagegeld *'in de zogenaamde Harensche Steeg voor de tijd van zes jaren volgens het daarbij overlegde toltarief, dat heel nauwgezet was uitgemeten'*.

De aanhef van de mededeling luidde ook heel indrukwekkend:

> *"Wij, Willem II, bij de Gratie Gods,*
> *Koning der Nederlanden,*
> *Prins van Oranje Nassau,*
> *Groot Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz."*

Tolhut

Waar deze precies stond, aan welke zijde van de Harensche Steeg, is uit de tot dusver geraadpleegde stukken niet duidelijk geworden. Eigenaar van het tolhuisje was een zekere Johannes Arts. Het tolhuisje (hut) is rond 27 juli 1840 afgebroken, wat niet wil zeggen, dat er toen geen tolgeld meer werd geheven. Het werd zelfs rumoerig rond het tolgeld. De geschiedenis zegt dat Arts het tolgeld dat hij had geïnd niet wilde afdragen. We zijn dan aanbeland op 4 maart 1842. Het gezanik over het overdragen van de tolgelden sleepte zelfs door tot 20 oktober 1848.

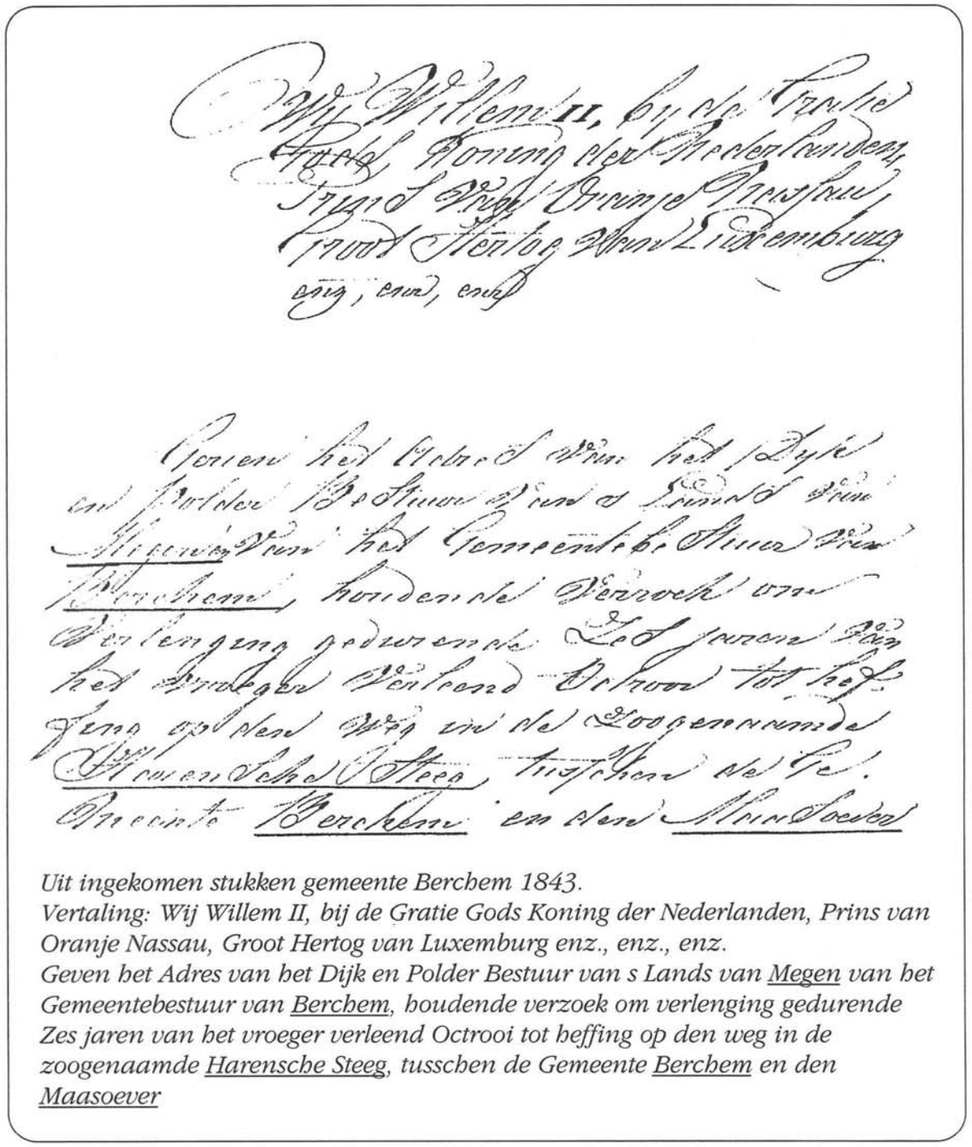

Uit ingekomen stukken gemeente Berchem 1843.
Vertaling: Wij Willem II, bij de Gratie Gods Koning der Nederlanden, Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg enz., enz., enz.
Geven het Adres van het Dijk en Polder Bestuur van s Lands van Megen van het Gemeentebestuur van Berchem, houdende verzoek om verlenging gedurende Zes jaren van het vroeger verleend Octrooi tot heffing op den weg in de zoogenaamde Harensche Steeg, tusschen de Gemeente Berchem en den Maasoever

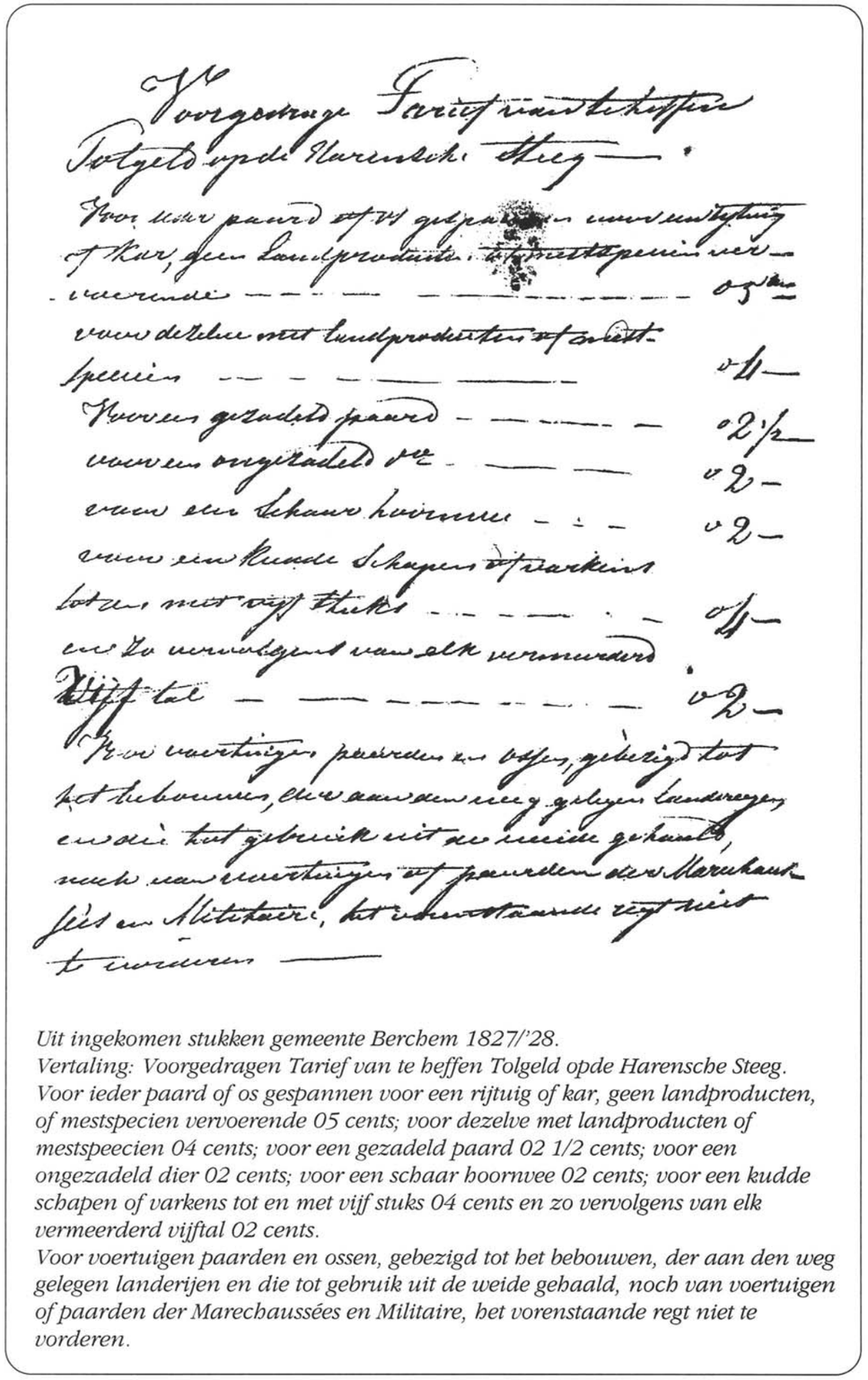

Voorgedragen Tarief van te heffen Tolgeld opde Harensche Steeg —

Voor elk paard of os gespannen voor een rijtuig of kar, geen Landproducten of mestspecien vervoerende — 05 cents

voor dezelve met landproducten of mestspecien — 04 cents

Voor een gezadeld paard — 02½ cents

voor een ongezadeld dier — 02 cents

voor een schaar hoornvee — 02 cents

voor een kudde schapen of varkens tot en met vijf stuks — 04 cents

en zo vervolgens van elk vermeerderd vijftal — 02 cents

Voor voertuigen paarden en ossen, gebezigd tot het bebouwen, die aan den weg gelegen landerijen en die tot gebruik uit de weide gehaald, noch van voertuigen of paarden der Marechaussées en Militaire, het vorenstaande regt niet te vorderen —

Uit ingekomen stukken gemeente Berchem 1827/'28.
Vertaling: Voorgedragen Tarief van te heffen Tolgeld opde Harensche Steeg.
Voor ieder paard of os gespannen voor een rijtuig of kar, geen landproducten, of mestspecien vervoerende 05 cents; voor dezelve met landproducten of mestspeecien 04 cents; voor een gezadeld paard 02 1/2 cents; voor een ongezadeld dier 02 cents; voor een schaar hoornvee 02 cents; voor een kudde schapen of varkens tot en met vijf stuks 04 cents en zo vervolgens van elk vermeerderd vijftal 02 cents.
Voor voertuigen paarden en ossen, gebezigd tot het bebouwen, der aan den weg gelegen landerijen en die tot gebruik uit de weide gehaald, noch van voertuigen of paarden der Marechaussées en Militaire, het vorenstaande regt niet te vorderen.

Verharding van de Harensche Steeg
Met begrinting van de Harensche Steeg werd op 18 november 1836 begonnen. Rond 1857 ging deze lokale weg, waarover Berghem en Haren (Megen) zoveel zorgen hadden gedeeld, over in provinciale handen.

Slot
De vele ingekomen stukken van de gemeente Berghem rond het begaanbaar en bevaarbaar zijn van de Harensche Steeg geven een goed beeld van de vervoersproblematiek, waarmee o.a. Berghem te maken kreeg in het kader van de Beersche Overlaat. Over de Beersche Overlaat is een boeiend verhaal geschreven door de streekarchivaris van Oss, de heer Henk Buyks. Zijn werk 'Bijna 700 jaar waterschappen in het Maasland 1307-1996' *"Van den Grave aff totter Diezen toe"* moet u gelezen hebben. Het boek is in zowel woord als beeld gewijd aan de geschiedenis van ons eigen Maasland en biedt veel herkenningen, die mogelijk voor velen tot dusver verborgen zijn gebleven. Het is daarom ook zeker aan te bevelen om de vele plekjes, die hierin zo bijzonder zijn beschreven, ook eens te gaan opzoeken. Wat let u, alles ligt in feite binnen handbereik. Het boek is alleen verkrijgbaar bij het Waterschapkantoor in Oss en kost f. 20,-.
Overigens ligt het voor de leden van Heemkundevereniging Berchs-Heem ook ter inzage in het 'Oude Gemeentehuis'.

Jo Hoeks-van Thiel en Gerrit Laurenssen

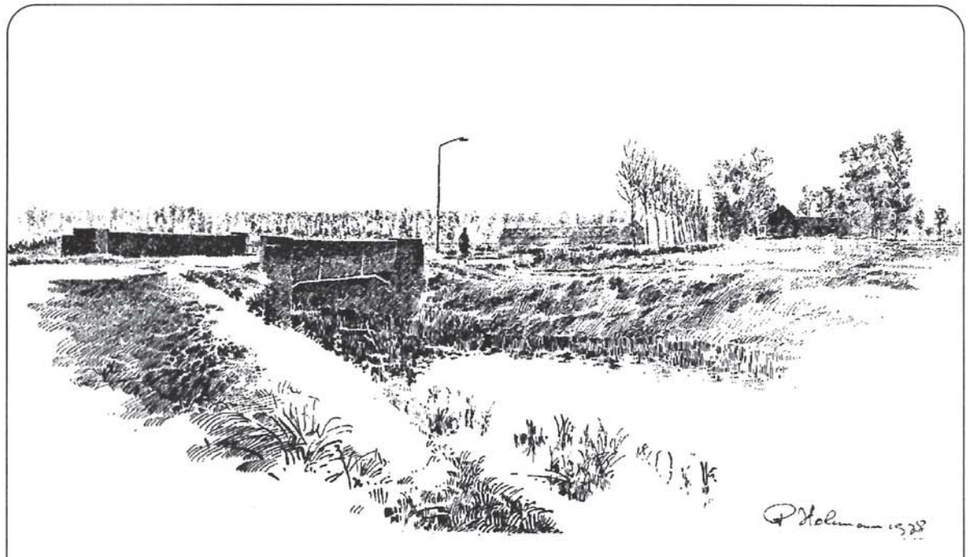

Harenseweg, brug over Hertogswetering.